

A Nógrád megyei falvak kortörténetének feldolgozásáról

A Palócföld korábbi számaiban több alkalommal foglalkoztunk azzal a kérdéssel, hogy a megyebeli falvak ill. városok történetének feldolgozása milyen nehézségekkel jár. Aki próbálkozott ilyen jellegű munka elkészítésével, az személyesen is tapasztalhatta, de nyilván minden érdeklődő előtt egyébként is világos, hogy az elmúlt korok felidézését, a lezajlott események és azok mozgató rugóinak rekonstruálását nagyban hátráltatja az a tény, hogy a meglévő forrásanyag sok vonatkozásban nem világít rá a történetekre. Olyan fehér foltok jelentkeznek, melyeket az eseményekben résztvevő, illetve azokat irányító személyek emlékezetében tárolt ismeretanyag segítségével lehetne csak eltüntetni.

A felszabadulás 25. évfordulójára készített munkák viszont, melyek nagy része egy-egy falu vagy város huszonöt éves fejlődését kívánta bemutatni, olyan tanulsággal szolgáltak, hogy ennek a korszaknak a vizsgálatánál nem válnak be azok a módszerek, melyeket a régebbi korok történeti feldolgozásánál alkalmazhatunk.

Mindezekből a jelekből arra következtethetünk, hogy a későbbi korok történeti kutatásának elősegítésére és eredményességének fokozása céljából mindent meg kell tennünk közelmúltunk és jelenünk tényanyagainak és összefüggéseinek rögzítésére, a szemtanú, a közreműködő, az érdekelt fél minden forrásanyagnál elevebb ismereteinek megörökítésére. Nyilvánvaló az is, hogy ez a tevékenység csak részben egyezik a történeti feldolgozással, és hogy a közelmúlt és a jelen rögzítése más, a történeti kutatásától eltérő módszereket kíván.

A közelmúltnak és a jelennek — vagyis annak a kornak, melyben élünk — a feldolgozását kortörténetírásnak nevezzük.

Ennek a tudományágnak a fontosságát tulajdonképpen csak ma látjuk igazán, bár a kortörténet iránti érdeklődés éppenséggel nem újkeletű, hiszen az embert elsődlegesen mindig is a jelen eseményei érdekelték, s csak az előzmények iránti kíváncsiság fordíthatta érdeklődését a közeli, majd a távolabbi múltba.

A kortörténeti vizsgálódások rendkívüli fontossága indította a Magyar Történelmi Társulatot arra, hogy 1969. évi vándorgyűlésének programjára a kortörténet legfőbb elvi és módszertani problémáinak megvitatását tűzze ki. A vándorgyűlés előadója és hozzászólói elmondták többek között, hogy szemben a jelenkor kutatásának tudományos voltát kétségbevonó egyes, elsősorban nyugati nézetekkel, a kortörténet művelésétől nem lehet eltekinteni. A jelen ugyanis része a múltnak, a társadalom általános mozgástörvényei a múltból a jelenen át vezetnek a jövőbe. Az azonban kétségtelen, hogy a probléma megfelelően elemző módon és tudományos módszerekkel végzett megoldása sajátos feladat elé állítja a kutatót. Az előadó és valamennyi hozzászóló sokat foglalkozott a kortörténet forrásproblematikájával, megállapítva, hogy a fő nehézséget nem annyira a forrásanyag hiányossága okozza — mint a régebbi korok történeti feldolgozásánál —, hanem inkább a döntő forrásanyag nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető volta, továbbá egyes új forrástípusok (amilyen pl. a hangfelvétel, filmhíradó, stb.) felhasználási módszereinek, kritikai értékelésének kidolgozatlanlansága, és nem utolsó sorban okoz nehézséget még az események gyorsuló ütemét követő ún. „információrobbanás”, az írásbeliség, illetve az ezt kiegészítő dokumentáció (hang-, képfelvételek, lyukszalagok és -kártyák) szinte mérhetetlen kiterjedélyesedése.

Foglalkozott a vándorgyűlés továbbá annak a meghatározásával, hogy hazai viszonylatban valójában mely időponttól beszélhetünk kortörténetről. Egyesek szerint mivel a jelenlegi kortörténet világviszonylatban 1945, a második világháború lezárulása után kezdődik (ekkor indult ugyanis a legújabb, napjainkban is folyamatban lévő, még le nem zárult történeti periódus), hazai vonatkozásban is az 1945 utáni időszak vehető a kortörténet tárgyának. Mások inkább az 1948/49-es periódushatár elfogadását javasolták, az alapelvekben azonban mindenki megegyezett: a kortörténet a legújabb kornak a mindenkori legújabb szakasza, az az időszak, melynek a feldolgozásával a történelemtudomány előkészíti a legújabbkori történet mindenkori folytatásának a feldolgozását.

A vándorgyűlésen elhangzott valamennyi elgondolás, javaslat és hozzászólás ismertetésére nem kívánunk kitérni. Egyébként is a kortörténet kérdése sokkal összetettebb annál, semhogy egy rövid eszmecsere keretében minden fontos részletre kiterjedő összefoglalót lehessen adni róla. Ezúttal inkább arra próbálunk feleletet kapni, hogy a kortörténeti kutatás milyen feladatok elé állítja azokat, akik a helytörténeti tevékenység szervezésével, irányításával és művelésével foglalkoznak, mégpedig elsősorban a megye helységeinek, városainak és falvainak vonatkozásában. Az nyilván kétségtelen valamennyiünk számára, hogy a helységek kortörténeti vizsgálata elmulaszthatatlan kötelességünk. Különösen, ha figyelembe vesszük a falvak életében napjainkban lezajló gazdasági-politikai-társadalmi, de nem utolsósorban közigazgatási változásokat, melyek a falu közelmúltjában és jelenében fellelhető jellegzetességeik rögzítését és a az utókor számára való megőrkítését követelik.

Sch. M.: Vázlatos helyzetfelmérésünk során, melyben beszélgetést folytatunk a kérdés egyes vonatkozásait legjobban ismerő szakemberekkel, mindenekelőtt arról kell szót ejtenünk, hogy a közigazgatás ésszerűsítése, az erők jobb őszpontosítása, az irányítás gazdaságosabbá tétele céljából az a törekvés, hogy a kis lélekszámú, önálló igazgatásra kevésbé alkalmas falvak közös tanácsot kapjanak, sőt nem egy esetben egyesítés révén egymással, vagy egy szomszédos várossal kapcsolják össze őket. **Dr. Kigyósi Istvántól**, a Nógrád megyei Tanács VB. jogtanácsosától arra vonatkozóan kérünk tájékoztatást, hogy eddig milyen átszervezések történtek és mi várható még a közeljövőben.

Dr. K. I.: Az első tanácsok megválasztásakor, 1950-ben a megyében 136 község volt található, és 123 önálló, valamint 6 közös tanács működött. Ez utóbbiakhoz 13 község tartozott. Az ezt követő években következett be néhány egyesítés (Zagyvapálfalva Salgótarjannal, Benczúrfalva Szécsénnyel, Maconka Nagybáttonnyal) továbbá újabb közös tanácsok kialakítása. Ennek következtében 1971. év elején a megye 133 községe 79 tanács irányítása alatt állott. Az elképzelések szerint a most folyó terv-időszak végére 130 község marad, összesen 55 tanáccsal.

Sch. M.: Ezek szerint tehát több száz év óta fenálló települések vesztek el önálló jogállásukat. Így felmerülhet az a kérdés, hogy vajon a kortörténeti vizsgáldások során érdemes-e a történetileg kialakult tagközségekkel foglalkozni.

Dr. K. I.: Úgy gondolom, hogy feltétlenül érdemes, hiszen a közös tanácsi irányítás alá vont községek csak igazgatási önállóságukat veszítik el, de létjogosultságuk nem szűnik meg. Igaz, hogy központi szerepkörük nem lesz, de az alapellátást nyújtó intézményekről (tanácsi kirendeltség, pártalapszervezet, általános iskola 1-4. osztály, orvosi rendelőszoba, klubok, üzletek, járda, stb.) ezeken a településeken is gondoskodni kell.

Sch. M.: Az mindenesetre bizonyos, hogy az előbb említett átszervezések sok problémát fognak még a jövőben is felvetni. A közigazgatási jellegű változásoknál azonban sokkal jelentősebbek a gazdasági természetű változások. **Dr. Szabó Bélának**, a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum tud. főmunkatársának véleménye szerint melyek azok a legfőbb kérdéscsoportok, melyeknek a vizsgálata elsőrendű fontosságú a falvak életében végbemenő gazdasági jellegű mozgások rögzítése során?

Dr. Sz. B.: Mindenekelőtt azt kell vizsgálni, hogy hogyan vált és válik lehetővé a falu népességének csökkenése részben a mezőgazdaság gépesítése, részben a falusi ipartelepítés következtében. Fontos továbbá egy-egy terület gyáriparának a fejlődését is figyelemmel kísérni, elsősorban a létszám, a termelés, a termelékenység mu-

tatóinak, a technológiának a vonatkozásában. Nem közömbös továbbá a faluból városba áramlás szempontjából a szocialista ipar vezetési adminisztrációjának bemutatása sem, és látni kell a városokban nyíló társadalmi-politikai-kulturális elhelyezkedési lehetőségeket is. A falu lakosságának mozgását vizsgálva ki kell térni az életkoronkénti arányokra és a kétlaki népesség arányának alakulására is.

Sch. M.: Nyilvánvaló, hogy a falu életében bekövetkező változások egyik legjelentősebb mozzanata az előbb említett mozgás. Nem szabad azonban megfélemlenünk arról sem, hogy a falvak életét számottevő mértékben meghatározó mezőgazdasági tevékenység közelmúltban még élő és a jelenben már egyre kevésbé fellelhető jellegzetességeit is szem előtt kell tartanunk. A megye falvaiban is a legnagyobb százalékot kitevő parasztlakosság élet- és munkakörülményeinek a megőrzése fontos feladatunk. **Dr. Zólyomi József**, a balassagyarmati Palóc Múzeum igazgatója szerint elsősorban milyen munkát kell ezen a területen elvégezni?

Dr. Z. J.: Az új gazdasági és társadalmi viszonyok következtében gyors ütemben alakul a nógrádi falvak arculata. A néhány helyiséges, földes, kis ablakú házak helyén három- négyszobás, parkettázott, fürdőszobával ellátott házak épülnek. A gyors átalakulással háttérbe szorulnak azok a munka- és használati eszközök, amelyeket a parasztság több évszázados tapasztalat és igény alapján készített vagy készített magának. Az eddig nagyrabecsült és hasznosnak tartott bútorok, eszközök a padlásra, a szemétkerületbe kerülnek, a gazdag színekben pompázó népviselet is megszűnik lassan. Úgy gondolom tehát, hogy ezeknek a begyűjtése jelentheti fő feladatunkat.

Sch. M.: Milyen stádiumban van jelenleg az ilyen jellegű tárgyi emlékeknek a begyűjtése? Van-e remény arra, hogy a nógrádi népelet e legjellemzőbb tárgyi forrásanyagát át tudjuk menteni a jövő néprajzi és helytörténeti kutatása számára?

Dr. Z. J.: A falusi népelet értékeinek megmentése már a századforduló táján megindult megyénkben. A gondosan kiválasztott, már akkor is ritkaságnak számító tárgyak azonban a második világháború idején úgyszólván teljesen elpusztultak. A felszabadulás után megindult néprajzi kutatás sajnos csak a népi kultúra néhány részletére terjedt ki (népi díszítőművészet, népzene, stb.). Az utóbbi években aztán sikerült anyagunkat kiegészíteni a földművelés, az állattartás, az építkezés, a lakásbelső valamint a népviselet tárgyi emlékeivel. Ez a munka ma is folyik, és így minden remény megvan arra, hogy az utókor pontos képet rajzolhat majd a közelmúlt nógrádi falujáról.

Sch. M.: A nógrádi falvakban azonban — elsősorban a salgótarjáni iparmedence területén — a parasztlakosság mellett nagyszámú munkásság is él. Az ő életmódjuk természetesen több vonatkozásban eltér a mezőgazdasági népességétől. **Dr. Molnár Pál**, a megyei múzeumi szervezet és egyben a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum igazgatója miben látja a legfontosabb teendőt a falusi munkásélet megrajzolásában, illetve mit szándékozik tenni ezen a területen a megyei múzeumi szervezet, azon belül is elsősorban a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum?

Dr. M. P.: Mi is jól látjuk, hogy a munkáséletmód változásának a rögzítése fontos feladatunk. Új múzeumaink szervezési és berendezési munkálatai mellett ezért figyelmet kell szentelnünk ennek a munkának is. Az az elképzelésünk, hogy reprezentatív módszer alkalmazása a legcélszerűbb, vagyis néhány kiválasztott munkás családnál néhány nemzedékének (a századfordulótól napjainkig terjedő) vizsgálatát végezzük el minden vonatkozásban. Hogy az így nyert kép minél inkább általánosítható legyen, különböző családtypusokat választunk ki (helybenlakó és kétlaki, bányász- és acélgyári stb. családokat), melyeknek minden életmegnyilvánulását igyekszünk megragadni és szinte teljes hossz- és keresztmetszetben felvázolni: munka- és életkörülményeiket, lakásvizonyaikat, családi kapcsolataikat, táplálkozásukat, szokásaikat, szórakozásaikat, stb.

Sch. M.: Így valóban remélhető, hogy a jövő számára érzékletesen, szinte kézzelfoghatóan tudjuk megőrkíteni a falusi és városi munkáslakosság viszonyait.

Kortörténeti vizsgálódásaink alapvető feltétele azonban az is, hogy a közelmúltban és napjainkban termelődő írásos forrásanyagok a megfelelő mértékben és színvonalon álljanak rendelkezésre.

Mivel közismert tény, hogy a falvak mai arculatának alakulásában nagy szerepe van a helyi párt- és tömegszervezeteknek (ez utóbbin belül különösen az ifjúsági és némozgalomnak), **Nádházi Lajostól** az MSZMP megyei bizottsága Oktatási Igazgatóságának h. igazgatójától azt kérdezzük meg, hogy vajon e szervezetek írásos anyagai valóban alkalmasak-e a közelmúlt legfőbb mozzanatainak felidőzésére, és az Oktatási Igazgatóság mennyiben tud hozzájárulni a megyebeli községek kortörténetének műveléséhez, elsősorban természetesen a párt- és tömegszervezetek szerepének vizsgálata révén?

N. L.: A kérdés első részét illetően tulajdonképpen a megyei pártarchívum vezetője volna hivatott a válaszadásra. Saját tapasztalatom alapján azonban annyit tudok mondani, hogy az ifjúsági mozgalom elmúlt negyedszázada jól értékelhető a pártarchívumban található forrásanyagok felhasználásával.

Ami a kérdés második részét illeti, az Oktatási Igazgatóság fő funkciója mellett — kéaderképzés, továbbképzés — lehetőségeihez mérten természetesen igyekszik részt vállalni a kortörténeti kutatásból. E tevékenységünk során elsősorban a pártbizottságok döntéseihez szükséges előzményeket, állapotokat kívánjuk feltárni, értékelni. Ilyen elemzéseket már eddig is végeztünk és a jövőben is tervezünk. Ezenkívül több tanárunk egyéni programján is fontos helyet kap a párt- ill. tömegszervezetek történetének feldolgozása, értékelése.

Sch. M.: Ezek alapján tehát biztosítva látszik, hogy a közelmúlt és a jelen pártirányításának főbb kérdései rögzíthetők legyenek. Ami viszont a falvak életének legfőbb mozzanatait illeti, az államigazgatási szervek iratanyagának megfelelő mérvű összegyűjtése és feldolgozása a legfontosabb teendő. Az erre hivatott megyei levéltár már eddig is nagy lépéseket tett ebben az irányban. Így begyűjtötte a megye és a községek életének irányításában döntő fontosságú megyei tanács valamint a járási tanácsok 1950—1956. közötti iratanyagát. Ennek feldolgozása most folyik. Kormányutasításra átveszi továbbá a volt járási tanácsok 1950—1971. közötti valamennyi tanácsi és végrehajtóbizottsági jegyzőkönyvét, melyek szintén sok fontos adalékkal járulhatnak majd hozzá a megyebeli falvak kortörténetének vizsgálatához.

Köztudott azonban a szakemberek előtt, hogy a levéltári források a legfontosabb adatszerzéseket sok esetben hiányosan rögzítik. Márpedig kortörténeti vizsgálódásokat korszerűen az eddig elsősorban természettudományos területen alkalmazott mérési módszerek és technikák felhasználásával lehet végezni. Ehhez viszont adatok megbízható tömegére van szükség, hiszen képletekben, mutatókban, táblázatokban foglalt összehasonlításokat — az úgynevezett kvantifikációt — csak számszerűségek minél nagyobb mérvű segítségül vételével lehet végrehajtani. Az állami statisztikai szervek milyen segítséget tudnak nyújtani a kutatóknak ezen a területen? Kérdésünkre **Jessze Károly**, a Központi Statisztikai Hivatal megyei igazgatóságának vezetője válaszol.

J. K.: Mindenekelőtt abban tudunk segítséget nyújtani a kortörténeti kutatóknak, hogy — betekintésre — minden hivatalos jelentésben, helyi vagy központi kiadványban szereplő adatot rendelkezésre bocsátunk, illetve felvilágosítást adunk, hogy egyes részletesebb adatokat mely szervnél lehet beszerezni. Szükség esetén — ha ilyen igény felmerülne — előadót is tudnánk biztosítani, aki a problémával foglalkozók részére megvilágítaná az anyag rendszerezésével, feldolgozásával kapcsolatos legszükségesebb módszereket. Fel kell hívnunk végül az érdekeltek figyelmét arra az ún. községi törzskönyvre, melyet évente tovább vezetünk, s melyben az adatok a közzétett bőséges tényanyag az egész társadalmi-gazdasági mozgást átfogja. Ez a törzskönyv egyenként az egyes községekben található.

Sch. M.: Miután vázlatosan áttekintettünk néhány problémát a kortörténet kapcsán, arra kérjük **Dr. Molnár József** kandidátust, az Eötvös Loránt Tudományegyetem adjunktusát, hogy foglalja össze röviden, amit a falvak kortörténetének kutatásával kapcsolatban a legfontosabbnak tart.

Dr. M. J.: Mint arról a vándorgyűlésen is szó volt, a múlt vizsgálatának és így a közelmúlt kutatásának is az az értelme, hogy jelenünket jobban megismerhessük, megérthessük. A kutatás egyik fő célja, hogy segítséget nyújtson a politikának mint tudománynak. Ami pedig a módszertani vonatkozásokat illeti, azokról elmondhatjuk,

hogy a már említett „információrobbanás”, a források hallatlan mérvű elszaporodása rendkívüli mértékben való, gondos forrásszelektiót tesz szükségessé. Ebből nyilvánvaló, hogy a kortörténeti kutatás szilárd ismereteket, jól megalapozott felkészültséget követel meg. Annál is inkább, mivel a források elemzésénél, értékelésénél nagy szerepe van a személyes tapasztalatoknak, megérzéseknek, ismereteknek is.

Sch. M.: Úgy gondolom, hogy az itt elhangzott vélemények és észrevételek jól sejtetik: mennyire fontos és ugyanakkor nehéz feladat a falvak kortörténetének feldolgozása. Éppen ezért a probléma minden részletére nem tudunk, de nem is kívántunk kitérni. Miután köszönetet mondunk a résztvevőknek hozzászólásaikért, abban a reményben zárhatjuk ankétunkat, hogy az érdekelt intézmények és szakemberek a továbbiakban is mindent megtesznek annak érdekében, hogy a politikailag is nagyfontosságú tevékenység, a kortörténetírás problémáinak kidolgozása, de maga a kortörténeti kutatás is, elsősorban megyénk falvainak vonatkozásában, eredményesen haladhasson előre.

Schneider Miklós

Antológiák margójára

A magunk kenyerén

Divatba jöttek az **antológia-sorozatok**: az év novellái, az év legjobb drámái, az év legszebb versei rendszeresen megkapják a maguk reprezentatív kötetét. Hasznosak ezek a gyűjtemények, főleg a közműveltség gyarapítása, orientálása szempontjából. Nagy számuk azonban lassan, az antológiának mint évszázadok alatt kialakult műfajnak a pusztulásához vezet. Immár az antológia nem egy nemzedék, egy kor, egy műfaj reprezentánsa, hanem megszokottá váló éves számvetés: pontos-pontatlan kulturális leltár. Részben talán ennek a fölismerése is vezethette a Magvető Kiadót, hogy az induló novellistákat, a Szépirodalmit, hogy a kezdő költőket szárnya alá vegye. — Most az utóbbiakról lesz szó.

★

A magunk kenyerén előzménye, a **Költők egymás között** 1969-ben jelent meg. Ebből a tényből rögtön adódik néhány kérdés. Elképzelhető-e, hogy két év után ismét zászlót bontott egy új nemzedék? Jogosan követelnek vajon helyet és közlési lehetőséget a nap alatt? Vagy csupán arról van szó, hogy a kiadó két éve elhatározta és most emberbaráti szándékból folytatja az „induló költők antológiájának sorozatát?” A tervgazdaság az iparban és a mezőgazdaságban jól bevált. Beválik-e vajon itt is? — Ezek persze szónoki kérdések. Önmagukban hordják válaszukat.

★

Haldoklik az antológia. Már nem is robbantással egyjelentésű, mint volt pl. a **Holnap** esetében. Nem zászlóbontás, mint ahogy a **Tűztánc** az volt. Sebtében összeverődök, egymást alig vagy egyáltalán nem ismerők versei préseltetnek egy kötetlába. Nem vállalnak egymásért felelősséget. Első megdöbbenésünket az életkoruknak köszönhetjük. Egyetlen egy van közöttük, aki 25 évnél fiatalabb. Hatuk életkora 25 és 35 közötti. A többieké (7) 35 fölött. A korelnök 45 éves. „Old boy-csapat”; és mégis mindannyian induló, azaz fiatal költők...